

EKONOMSKE RAZVOJNE MOGUĆNOSTI SRBIJE

ECONOMIC DEVELOPMENT POSSIBILITIES OF SERBIA

dr Slobodan Bracanović, docent⁵

Sažetak: *U radu se ukazuje na investicione i dugoročne razvojne šanse Srbije, u integracionoj povezanosti sa zemljama evroazijskog prostora, koje izbijaju u sam svetski vrh ekonomske, državne i regionalne moći. Sa ekonomijom; povezana je vojna i državno-politička moć.*

Ključne riječi: *Investicije, rast, razvoj, Evroazija, ekonomija, država, region, moć.*

Abstract: *Paper points to investment and long-term development prospects of Serbia in its relationship with countries of the Eurasian space, which rise out in the top of world economic, national and regional power. With the economy; military and state political power is linked.*

Key words: *Investments, growth, development, Europe-Asia, economy, government, region, power.*

1. UVODNE ODREDNICE

Predmet, domet, cilj i svrha rada; jeste ukazivanje na postojeće aktuelne i akutne razvojne probleme u Srbiji, izražene tokom proteklog i posebno u sadašnjem vremenskom periodu, sa orijentacijom na mogućnosti prevazilaženja i otklanjanja ovih nagomilanih društveno-ekonomskih i dugoročnih razvojnih problema. Kristališu se tržišne mjere.

Predmet ovog rada određen je u prostornoj dimenziji, jer se radi, težišno, o ekonomskom, geografskom i državnom prostoru Srbije. Predmet nije strogo omeđen u vremenskoj dimenziji, s obzirom da je riječ o pokušaju trasiranja glavnih pravaca izlaska iz teškoća i problema u budućem dugoročnom razvojnom periodu. Izlazi uvijek postoje, u realnosti i totalitetu složene objektivne stvarnosti i nužno ih je, analitički, utvrditi.

U teoriji; postoje vizionarski i filozofski pravci: 1. genetičko-deterministički i 2. optimističko voluntaristički pogled na privredni razvoj i 3. povezani, kombinovani elementi oba navedena pristupa. Prema genetičko-determinističkom shvatanju; razvoj u prošlosti, dijelom, ili u bitnome, određuje (determiniše) pravce sadašnjeg privrednog razvoja i trasira, glavne smjerove za budućnost.

Na drugoj strani; po optimističko-voluntarističkom pogledu na privredni razvoj; razvitak u prošlosti nema uticaja na tokove sadašnjeg i budućeg razvoja i moguće je eliminisati sve što je bila strategija privrednog i ukupnog ekonomskog razvoja tokom proteklog vremena (npr. prethodnih pola vijeka). Naime; ovovremeno je, saglasno marksističkom konceptu privrednog razvoja, primjenjivana strategija ubrzane industrijalizacije, razvojem teške, kapitalno-intenzivne, bazične industrije, energetike i metalurgije; kao i osnovne saobraćajne

⁵ Ekonomski fakultet Priština, Kosovska Mitrovica

infrastrukture; sa ciljem jačanja akumulativne osnove industrije i ukupne privrede. Prema ovom pristupu protekli efekti su bez značaja.

Slobodan Nikole Bracanović; rođen je 26. marta 1956. god. na Cetinju, u Crnoj Gori. Na ovom teritorijalnom prostoru rođeni su i njegovi roditelji i preci. Po nacionalnosti je Srbin, Hrišćanske, istočne pravoslavne vjeroispovijesti, kao i njegovi roditelji i poznati bliži i dalji preci. U ranoj mladosti (14. god.) ostao je bez jednog roditelja (oca Nikole). Majka (Danica) nedavno se upokojila u Gospodu, u svom rodnom mjestu (2012. god.).

Osnovnu školu („Njogoš“) završio je na Cetinju (1970. god.). Gimnaziju, isto tako, završio je u rodnom mjestu (1974. god.). Iste godine upisao se na Ekonomski fakultet Univerziteta u Podgorici (tadašnji Titograd), kao redovan student. Tokom redovnih studija opredjeljuje se za odsjek: „Ekonomije proizvodnje“. Diplomirao je na, ovom, Ekonomskom fakultetu (dana 28. februara 1979. god.). Posjedujući volju i želju za budućim usvršavanjem upisuje se (1980. god.) na poslijediplomske studije na Ekonomskom fakultetu u Podgorici. U toku ovih studija, opredjeljuje se za odsjek: „Upravljanje razvojem“. Magistarski rad pod nazivom: „Razvoj prerađivačke industrije u Crnoj Gori“ odbranio je na ovom Fakultetu (16. maja 1986. god.). Doktorski rad po nazivom: „Glavni pravci budućeg privrednog razvoja Crne Gore“ odbranio je na Ekonomskom fakultetu u Prištini, sa izmještenim sjedištem u Kosovskoj Mitrovici, kod mentora, sada profesora Beogradskog univerziteta, prof. dr. Dragiše Veličkovića (18. septembra 2007. god.). Rad je rezultat dugovremenih istraživanja u ovoj i srodnim oblastima.

Znatan dio radnog vijeka proveo je na radu u privredi. Bio je radno angažovan na: plansko-analitičkim, finansijskim i drugim poslovima i radnim zadacima u sektorima: elektronske industrije na Cetinju i drumskog putničkog saobraćaja u Kotoru (ukupno blizu 15 godina). Tako isto; radio je na sličnim poslovima i u administrativnom organu državne uprave na Cetinju (blizu 3 godine, sa neophodnim položenim državnim stručnim ispitom). Bio je kratko vrijeme i profesor ekonomske grupe predmeta u Srednjoj stručnoj školi u Herceg Novom (2004. god.). Pored ovog; bio je svojevremeno i član (savjetnik) ranije Savezne vlade, tj. vlade Savezne Rpublike Jugoslavije (Kancelarija u Podgorici, u vremenu 2002-2004. god.) Njegova (porodična) kuća na Cetinju, gdje su održavani izbori za tadašnju jugoslovensku državu, bila je ispisana i nagrđena lažnim parolama od strane aktuelnog režima.

Našao je radno angažovanje na Ekonomskom fakultetu u Kosovskoj Mitrovici, na četvrtoj godini studija, za predmete: „Planiranje privrednog razvoja (po starom programu) i „Ekonomija javnog sektora“(po novom programu). Dobio je državljanstvo Republike Srbije i ostala neophodna zakonska dokumenta. Sada je nastanjen na Cetinju i u Zvečanu Srpsko Kosovo i Metohija.

Opredjeljujemo se za genetičko-determinističko shvatanje tokova privrednog razvoja; jer postoje razvojni korijeni, sa povezanošću: prošlosti koja je podloga sadašnjosti i osvjetljavanjem ideja vodilja, ideala, vrijednosti, motiva i ciljeva budućnosti. Težimo budućnosti; kao glavnoj svrsi našeg radnog istraživačkog angažovanja.

Ekonomski logično; ovo ne znači da će se i dalje slijediti kontinuitet privrednog razvitka u prošlosti. Prema našem shvatanju; težište budućeg dugoročnog razvoja u Srbiji, biće postupno pomjerano na poljoprivredu (u širem smislu), imajući u vidu velike uporedne (komparativne) i na ovoj osnovi konkurentske prednosti; prirodnih, resursnih i proizvodnih činilaca Srbije; za razvoj svih oblika, rodova i vidova poljoprivredne proizvodnje. Između dva svjetska rata; Srbija je objektivno bila poljoprivredna sila Balkanskom poluostrvu a ovo može ponovo postati i u toku budućnosti.

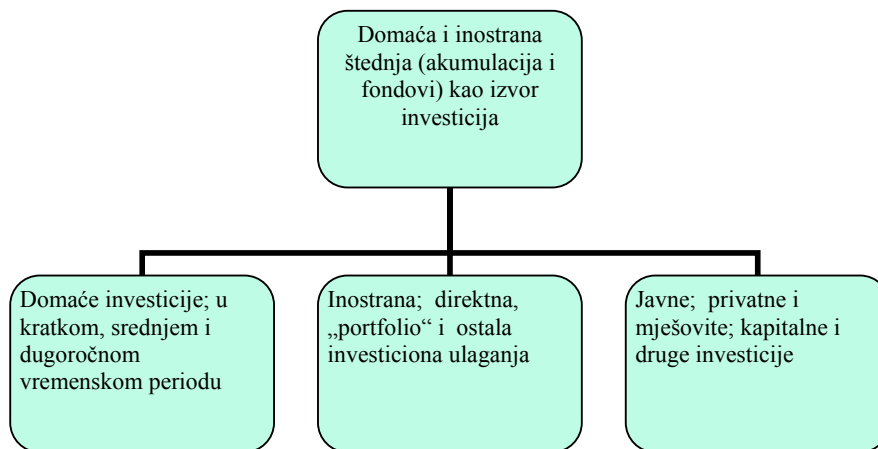
Poseban akcenat u radu; biće pridat prioritetnom značaju investicionih ulaganja bez kojih, kako je poznato, nema privrednog rasta, ni razvoja. Imaju se u vidu domaća; inostrana i mješovita ulaganja. Formiraju se u svijetu nove ekonomske i državno-političke grupacije država regiona Istoka, kao npr. Evroazijske unije, koje sa ekonomskog stanovišta već izbijaju u sami svjetski vrh. Samom ovom realnom činjenicom; ekonomski i šire, logično je da se pojača dotok investicija iz ovog propulzivnog i perspektivnog evroazijskog regiona. Posebno imamo u vidu moćne i najveće evroazijske svjetske sile: Rusiju; Kinu i dr. Nakon polumilenijumske dominacije zapada, primat, vrh preuzima Istok.

Na ovaj način; domaća, inostrana i kombinovana štednja; izvori su investicija. Štednja je bitna ekonomska kategorija; čiji se pojam i suština, u bitnome razlikuju od klasičnih aktuelnih i akutnih restrikcija (u domenima individualne i ostale potrošnje).

U radu; napominjemo, koristi se i primjenjuje različita verifikovana metodologija i aparat analize kao npr.: filozofske; istorijske; logičke; deduktivne, induktivne i kombinovane; progresivne, regresivne i mješovite; kritičke; komparativne; pozitivističke; strukturne; bilansne; statističke i dr. Apstrahuje se i ističe suština procesnih tokova. Poznata je misao da: „ukoliko bi se podudarale pojava i suština, nauka bi bila bespredmetna“. Suština, srž; skrivena je duboko ispod površine, složenih pojava.

2. TEŽIŠNE INVESTICIONE VARIJANTE

Investicije; shvaćene kao ulaganja; osnovna su pretpostavka: a) privrednog rasta shvaćenog u kvantitativnom smislu povećavanja proizvodnje i ukupne agregatne ponude proizvoda i usluga i b) razvoja protumačenog u smislu, preobražaja, transformacije proizvodnih, privrednih i cjeline društveno-ekonomskih struktura. Privreda bez investicija; postaje neminovno učmala i inertna. Međuzavisnosti; pokazujemo dijagramski.

Dijagram 1.: Međuzročnost investicionih ulaganja i dinamike privrednog rasta i razvoja:

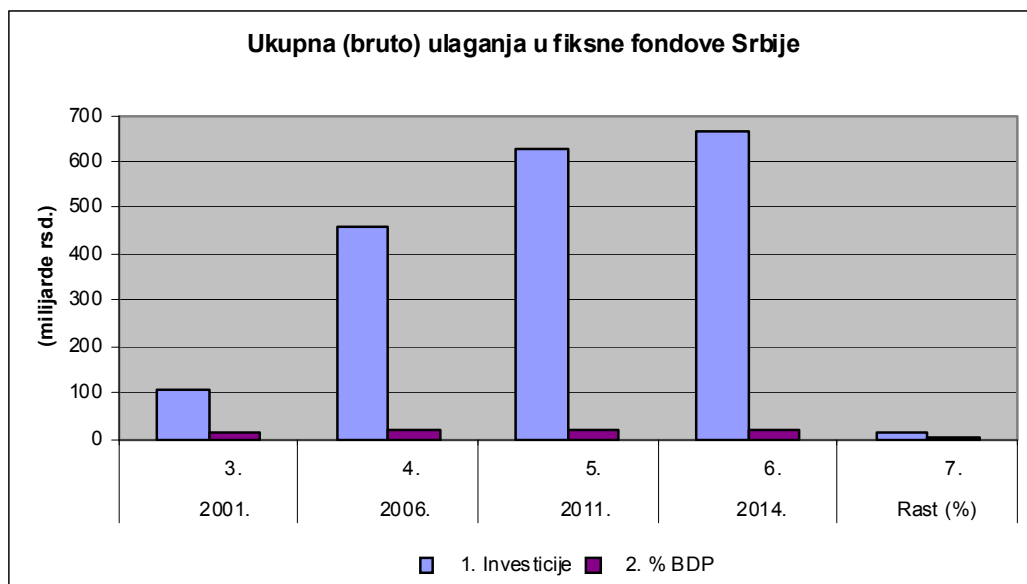
Investicije [4; 571-595] su oblast, gdje je nužna aktivna uloga države i ekonomsko razvojne, investicione politike. Sfera; posebno dugoročnih investicija, u osnovne (i fiksne) fondove; područje je u kojem tržišni mehanizam naknadne, neblagovremene, zakasnele („eks post“) koordinacije; dijelom, ili u potpunosti otkazuje. U obuhvatu osnovnih fondova; imaju se u vidu investicije u: zemljište; građevinske objekte; opremu, (tj. mašine, uređaje, alate); infrastrukturne elemente i dr. Sagledavaju se i investicije u obrtna sredstva tj.: robu kao proizvode rada namijenjene tržištu; sirovine i pomoćne materijale; novac; nedovršenu proizvodnju; uključujući i zalihe gotovih proizvoda i sl. Ukoliko ne postoje nikakve investicije u dužem roku, privreda je, u bitnome, „mrtvo more“.

Ukupne (bruto) investicije u fiksne fondove u Srbiji, u proteklom dužem vremenskom periodu prikazaćemo dostupnim pokazateljima u narednom tabelarnom pregledu:

Tabela 1.: Ulaganja u fiksne fondove Srbije; u prethodnom periodu (u milijardama dinara)

	2001.	2006.	2011.	2014.	Rast (%)
Investicije	105,8	457,4	626,7	665,62	15,20
% BDP	12,9	22,3	18,4	17,2	2,22

Uočava se značajan trend dugoročnog rasta investicija u osnovne fondove; ali je nužno isključiti inflatorne uticaje u ovome vremenu (tj. strukturne poremećaje; kretanja troškova; nesklade ponude i tražnje i dr.); izražene u rastu cijena (na malo); koji imaju efekata na realne, faktičke, investicione veličine. Učešće ulaganja u strukturi bruto društvenog proizvoda, realnije je i ostvaruje promjenljiv, ali izvjestan rast, u dužem roku.

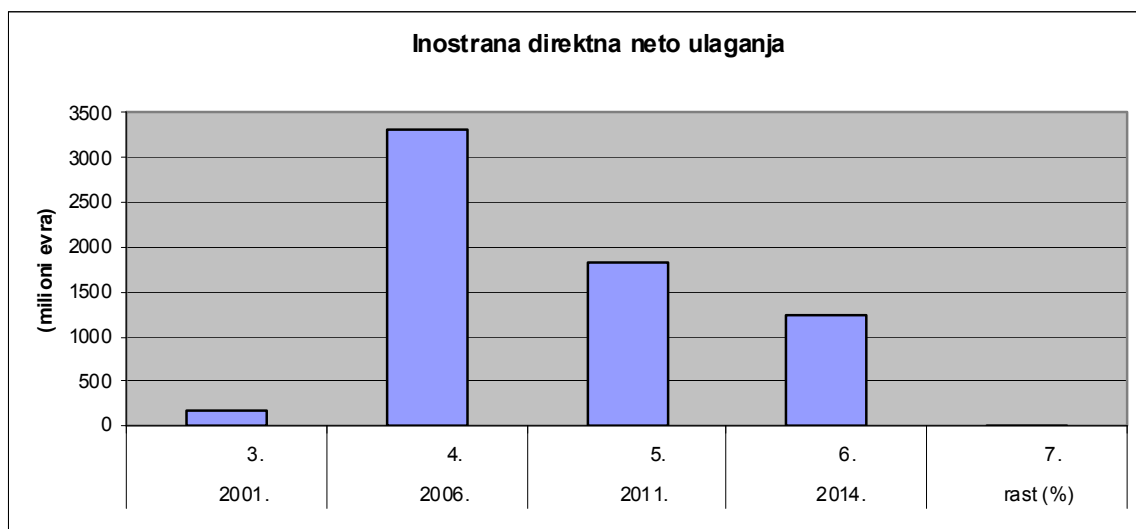
Grafikon 1.: Dinamika tokova investicionih ulaganja, u osnovna sredstva privrede Srbije
 Izvor: Ministarstvo finansija Republike Srbije, „Bilten javnih finansija“, februar 2015., str. 16.

Trendove inostranih neto direktnih ulaganja, prikazujemo indikatorima u tabeli:

Tabela 2.: Tokovi inostranih neto direktnih investicija u privredi Srbije (milioni evra)

	2001.	2006.	2011.	2014.	Rast (%)
SDI	184,1	3.322,6	1.826,9	1.236,3	15,78

Izvor: Ministarstvo finansija Republike Srbije, „Bilten javnih finansija“, februar, 2015., str. 16.

Grafikon 2.: Trend inostranih direktnih (neto) ulaganja u Srbiju, u dosadašnjem periodu

Sagledava se promjenljivi tok stranih direktnih neto investicija u Srbiju, tokom prethodnog perioda, sa naglašenim opadajućim trendom, nakon dostignutog maksimuma (u 2006. god.). Pomjeranjem težišta ekonomske, državne i regionalne moći u svijetu [3; 305-341], logično je

pretpostaviti pojačani priliv (dotok) investicionih ulaganja iz zemalja Istoka; Evrope i Azije, posebno: Rusije; Kine i dr. Indikativno je formiranje integracione grupacije država Evroazijske unije i njihovih finansijskih, bankarskih i investicionih institucija, koje su dugoročna razvojna šansa za Srbiju i posebno njenu privredu. Kriza zapadne ekonomije; dokazuje opravdanost ove preorijentacije.

Dinamikom investicionih ulaganja formiran je sljedeći nivo društvenog proizvoda:

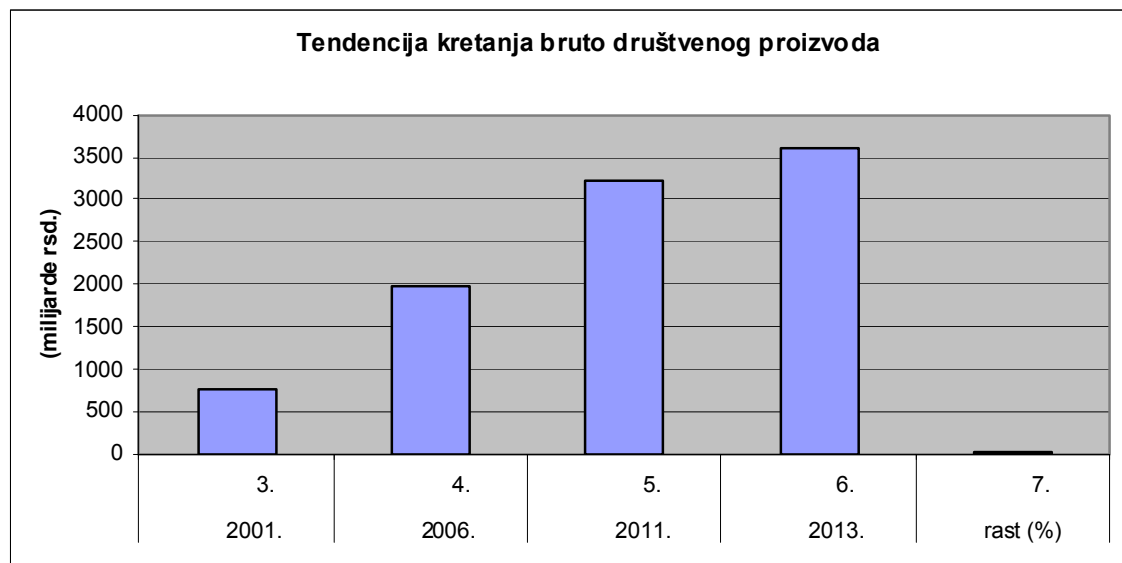
Tabela 3.: Obim formiranog bruto društvenog proizvoda (tekuće cijene, milijarde dinara)

	2001.	2006.	2011.	2013.	Rast (%)
BDP	762,2	1.962,1	3.208,6	3.618,2	13,87

Izvor: Ministarstvo finansija Republike Srbije, „Bilten javnih finansija“.

U ovim tendencijama; izražen je i inflatorni uticaj (tako da ćemo prikazati i dinamiku kretanja bruto društvenog proizvoda u evrima, gdje je ispoljeno niže inflatorno dejstvo). Na ovaj način; nominalna, dinarska, stopa rasta BDP-a, u posmatranom proteklom 12-to godišnjem periodu, izražena u domaćoj valuti, veoma je i kontinuirano visoka (ali je realna stopa znatno niža). Djelovanje inflacije; jako zamagluje, realna, ekonomska kretanja.

I teorijski i praktično; dokazana je povezanost, međuzavisnost, međuslovljenost i međuzročnost: kretanja dinamike investicionih ulaganja i stope privrednog rasta, istraživana i analizirana u različitim modelima privrednog rasta [4; 52-53]. Imaju se u vidu ulaganja iz domaćih izvora i domaća štednja; jer domicilna štednja jeste i najvažniji izvor investicionih i posebno kapitalnih ulaganja, obuhvatno povezano sa dinamikom privrednog rasta [4; 520, 558-566]. Domaći izvori; često su nedovoljni i pribjegava se inostranim dopunskim izvorima finansiranja investicionih ulaganja, kao i kreditnim i zajmovnim aranžmanima. Štednja (akumulacija); objektivno i realno, glavni je izvor investicija; međutim, u otvorenoj i otvorenoj privredi (sa uvozno-izvoznim tokovima), štednja se ne podudara sa investicijama (koja jednakost se uzima kao teoretski uslov makroekonomske ravnoteže). Ekonomska stvarnost nikada nije idealno uravnoteženog stanja.

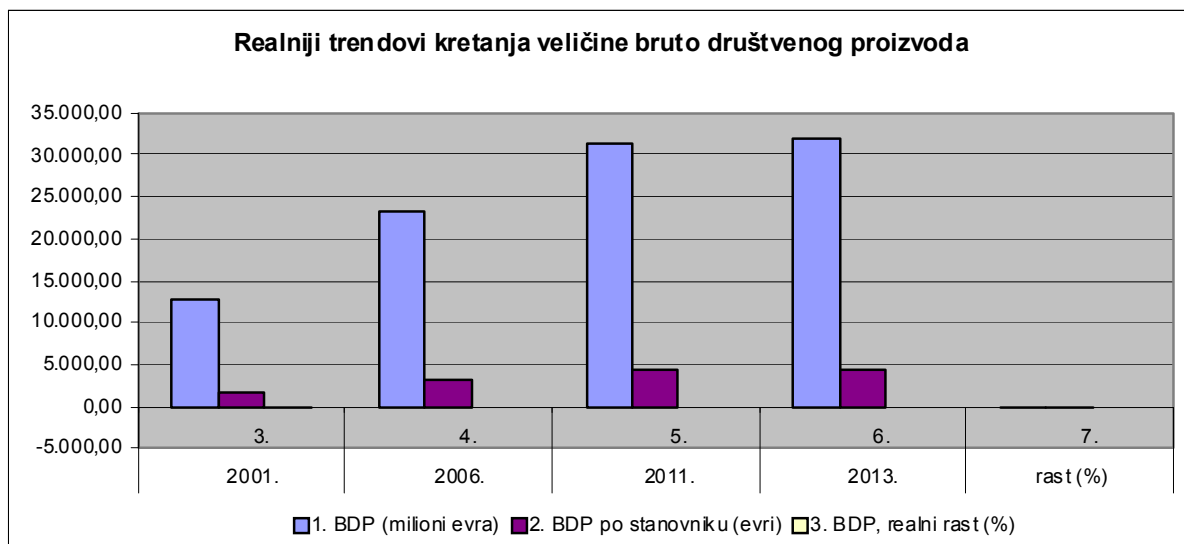
Grafikon 3.: Veličina (obim) ostvarenog, godišnjeg, bruto društvenog proizvoda u Srbiji:

Tokove ove ekonomske kategorije prikazaćemo u realnijem i kvantitativnom izrazu.

Tabela 4.: Volumen kretanja bruto društvenog proizvoda u Srbiji tokom proteklog perioda:

	2001.	2006.	2011.	2013.	Rast (%)
BDP (milioni evra)	12.818,8	23.327,4	31.472	31.980,4	7,90
BDP po stanovniku (evri)	1.708	3.147	4.351	4.453,2	8,32
BDP, realni rast (%)	5,3	3,6	1,6	2,5	-6,10

Izvor: Ministarstvo finansija Republike Srbije, „Bilten javnih finansija“.

Grafikon 4.: Faktički realniji pokazatelji kretanja volumena BDP-a, prikazani grafički:

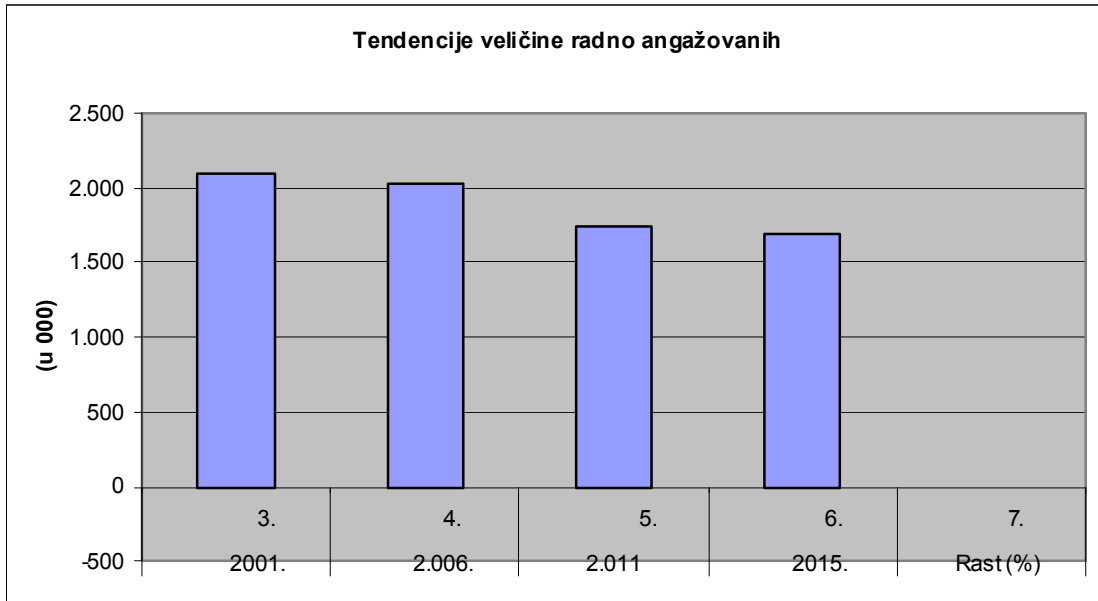
3. OSTALI AKUTNI PRIVREDNI PROBLEMI

U pogledu kretanja cjelokupnog radnog angažovanja u Srbiji; tj. zaposlenosti radnosposobnog stanovništva, indikativni su pokazatelji u sljedećem tabelarnom pregledu.

Tabela 5.: Dinamika trendova zaposlenosti u Srbiji, u prethodnom periodu (prosjeak, u 000)

	2001.	2.006.	2.011	2015.	Rast (%)
Broj zaposlenih	2.102	2.026	1.746	1.697	-1,49

Napomena: Pokazatelji za 2015. god. odnose se jedino na period januar-februar 2015. godine.
Izvor: Ministarstvo finansija republike Srbije, „Bilten javnih finansija“, februar, 2015., str. 16.

Grafikon 5.: Pregledniji prikaz veličine (mase), ukupne, radne angažovanosti u Srbiji:

Uočava se opadajuća tendencija obima (opsega) radnog angažovanja u Srbiji; u dosadašnjem dugoročnom periodu. Ovo ukazuje sa druge strane i na kretanja nezaposlenosti.

Tabela 6.: Aktivna nezaposlenost u Srbiji, u dosadašnjem vremenu (prosjeck perioda u 000)

	2005.	2011.	2013.	2015.	Rast (%)
Broj nazaposlenih	888	753	775	757	-1,61
Stopa (%)	20,8	23,0	22,1	16,8	-2,09

Napomena: Indikatori za 2015. god. odnose se na dvomjesečni period januar-februar ove god.

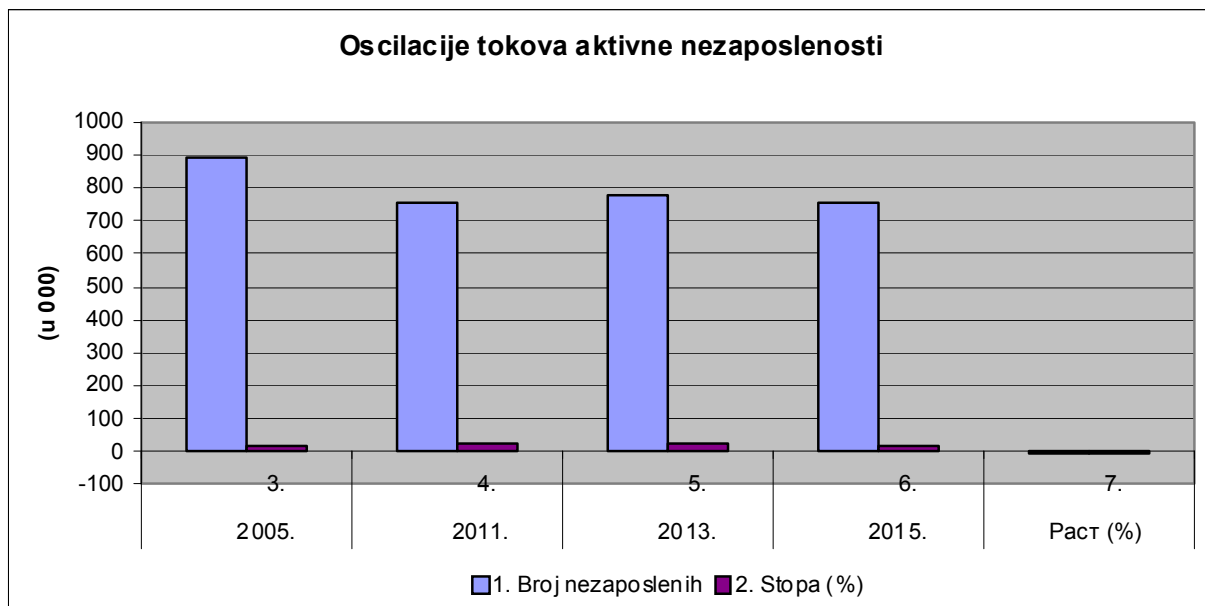
Izvor: Ministarstvo finansija Republike Srbije, „Bilten javnih finansija“, februar 2015., str. 16.

Prema raspoloživim zvaničnim podacima; uočava se tendencija opadanja mase nezaposlenih lica, mada je u apsolutnom iznosu nezaposlenost visoka. Ovaj parametar; računa se po opštem obrascu: $s = \frac{NZ}{Z+NZ}$, gdje je: s = stopa nezaposlenosti; NZ = broj nezaposlenih; Z = broj zaposlenih (korigovano i određenim, statističkim metodologijama).

Mogućnosti i razvojne šanse Srbije; za ublažavanje i pravazilaženje ovog, jednog od najtežih problema društveno-ekonomskog razvitka, jesu: a) transformacija strategija privrednog rasta i razvoja u težišnom smjeru i pravcu poljoprivrede u širem smislu (industrija je bila favorizovana i forsirana pola vijeka na osnovi zapadne marksističke koncepcije razvoja); b) intenziviranje javnih (državnih) radova, posebno u domenima privredne i socijalne, društvene infrastrukture; šumarstva, vodoprivrede, građevinarstva; objekata kulture, umjetnosti i dr.; v) razvijanje „mikro“, malih i srednjih privrednih subjekata; g) investiciona, domaća i inostrana, investiciona ulaganja, prvenstveno iz ekonomski, proizvodno i finansijski, sve jačih, perspektivnijih, probitačnijih i moćnijih država Evroazijskog regiona. Težište moći pomjera se u svijetu.

Sa ovog aspekta i logike; stremi se više radno-intenzivnijim ulaganjima (više učešće živog rada u odnosu na opredmećeni, po jedinici proizvoda) u optimalnim kombinacijama sa kapitalno-intenzivnijim ulaganjima (višim učešćem opredmećenog rada u srazmjernom odnosu prema živom radu, po jedinici proizvoda) i prevazilaženjem konfliktnosti: uvođenja

najsavremenije tehnike i tehnologije i zaposlenosti i kratkog, srednjeg i dugog roka. Opadajući tok inostranih ulaganja ima realne mogućnosti preokreta.

Grafikon 6.: Fluktuacije i varijacije volumena, goruće, aktuelne i akutne nezaposlenosti:

Sljedeći i, isto tako, jedan od najtežih problema države Srbije i privrednog i društveno-ekonomskog razvoja u cjelini; jeste zaduženost i dostignuta apsolutna i srazmjerna veličina javnog i spoljnog duga. Opseg javnog duga; prikazujemo, u ovom pregledu:

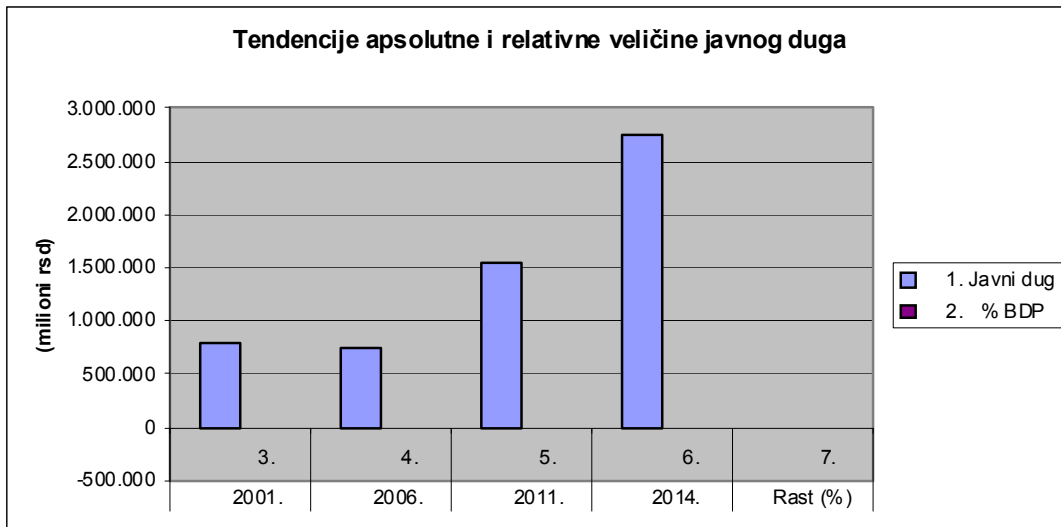
Tabela 7.: Obim javnog duga Srbije; u dosadašnjem periodu (kraj perioda, milioni dinara)

	2001.	2006.	2011.	2014.	Rast (%)
Javni dug	802.076	738.812	1.547.511	2.753.198	9,95
% BDP	97,7	35,9	45,4	71,0	-2,39

Izvor: Ministarstvo finansija Republike Srbije, „Bilten javnih finansija“, februar, 2015., str. 16.

Uočava se rastući trend dinamike mase javnog duga. Akumulirani budžetski deficiti predstavljaju javni dug [2; 520]. Ima se u vidu: 1. unutrašnji; 2. spoljašnji; 3. kumulativni; javni dug. Isključivo unutrašnji, interni dug; obilježje je zatvorene i izolovane privrede.

Spoljna zaduženost; računa se primjerenom kvantitativnom relacijom: $d = D/U$; gdje je: d = koeficijent spoljne zaduženosti; D = cjelokupna spoljna zaduženost; U = vrijednost bruto nacionalnog proizvoda. Koeficijent zaduženosti; povećava se, kada je: dužnička kamata viša od stope privrednog rasta i ukoliko je saldo na računu tekućih transakcija, negativan (transfera i trgovinskog bilansa). Dug; težak je balast [4; 592-593].

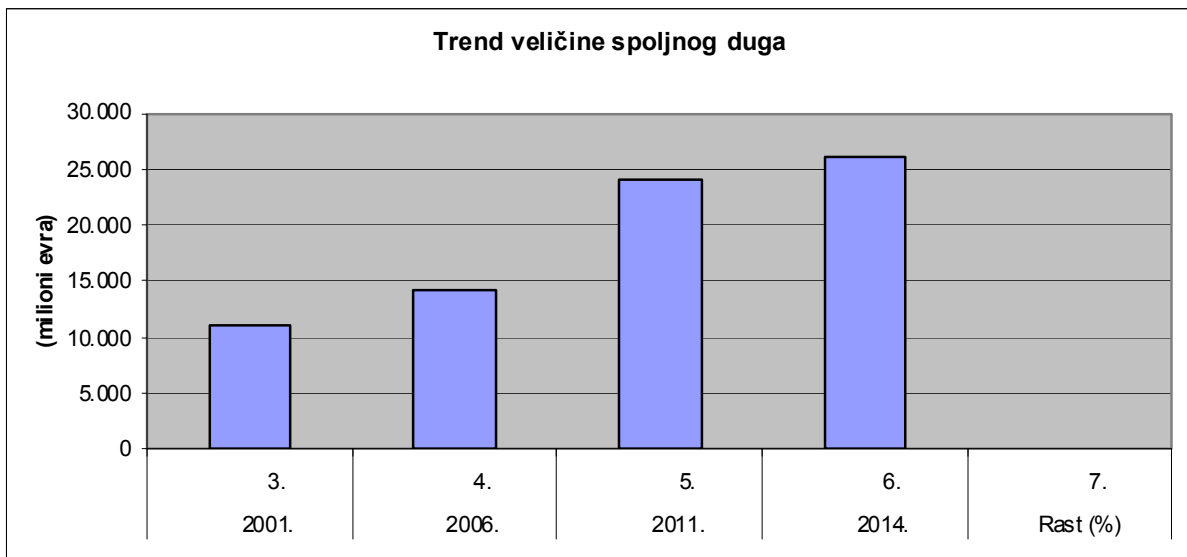
Grafikon 7.: Kumulativi javnog duga Srbije, u proteklom periodu (centralni nivo vlasti):

Veličinu (obim) spoljnog duga Srbije, prikazaćemo u sljedećem tabelarnom pregledu:

Tabela 8.: Kvantitativni pokazatelji, volumena, spoljnog duga (kraj perioda; milioni evra)

	2001.	2006.	2011.	2014.	Rast (%)
Spoljni dug	10.968	14.182	24.123	26.030	6,86

Izvor: Isto, str. 16.

Grafikon 8.: Numerički indikatori, opsega spoljnog duga prikazani i grafičkim metodom:

Učešće spoljnog duga u bruto društvenom proizvodu je visoko (sada iznosi 78,74%)

4. ZAKLJUČNE KONSTATACIJE

Prikazan je presjek glavnih razvojnih dugoročnih problema, u Srbiji. Postoje i druga pitanja u vezi sa: kretanjem inflacije; tokova platnog i trgovinskog bilansa; deviznih rezervi i štednje stanovništva; demografskih i dr. [5; 16]. Kao štednju; ne podrazumijevamo klasične restrikcije u nivoima lične i ostale potrošnje; već svrsishodne srazmjere, kada postoji dio proizvoda i dohotka, iznad nužne potrošnje, raspoloživ za štednju. Investicione i razvojne šanse Srbije, u budućim su integracijama sa državama Evroazijskog regiona, posebno: Rusije; Kine i dr. koje već izbijaju na sam svjetski vrh moći.

REFERENCES

- [1] Arandarenko M. [2008], „Efekti svjetske ekonomske krize na tržištu rada Srbije“, Fond za razvoj ekonomske nauke, „Kvartalni monitor ekonomskih trendova i politika u Srbiji“, oktobar-decembar, Beograd;
- [2] Bošnjak M. [2011], „Globalna finansijska i ekonomska kriza 2007-2010. i njen uticaj na privredu i finansije Srbije“, Ministarstvo finansija Republike Srbije, Beograd;
- [3] Bracanović S. [2015], „Pomjeranje težišta ekonomske, državne i regionalne moći u svijetu“, Kosovska Mitrovica;
- [4] Dragutinović D., Filipović M., Cvetanović S. [2005], „Teorija privrednog rasta i razvoja“, Centar za izdavačku djelatnost, Ekonomski fakultet, Beograd;
- [5] Ministarstvo finansija Republike Srbije, (2015), „Bilten javnih finansija“, februar, Beograd;
- [6] Rikalović G. [2002], „Dugoročni ekonomski razvoj – Način stvaranja bogatstva“, Ekonomski zbornik Srpske akademije nauka i umjetnosti, knjiga 12, Beograd;
- [7] Stojadinović D. [2003], „Osnovi naučnog rada“, Ekonomski fakultet Priština, Zubin Potok.